

Самозахист у договірних відносинах

У монографії представлено концептуальні підходи до розуміння самозахисту в договірних відносинах. Застосування способів самозахисту осмислено через призму розвитку глобалізаційних процесів, правової обізнаності громадян та підвищення правової культури суспільства в цілому. Розвинено підходи до розуміння самозахисту як форми захисту прав, що в сучасному суспільстві здатна стати ефективним замінником юрисдикційної форми захисту прав.

Для науковців, аспірантів, докторантів, студентів, практикуючих юристів та учасників договірних правовідносин.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

А. О. ПОКРОВСЬКА

САМОЗАХИСТ У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ

Монографія

Харків
«ЕКУС»
2024

УДК 347.4:347.12

П48

Рецензенти:

І. О. Дзера – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри приватного права Національного університету «Києво-Могилянська Академія»;

Д. С. Спесівцев – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Волинського національного університету імені Лесі Українки

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 12 від 4 червня 2024 року)*

Покровська А. О.

П48 Самозахист у договірних відносинах : монографія / А. О. Покровська. – Харків : ЕКУС, 2024. – 232 с.

ISBN 978-617-7934-33-1

У монографії представлено концептуальні підходи до розуміння самозахисту в договірних відносинах. Застосування способів самозахисту осмислено через призму розвитку глобалізаційних процесів, правової обізнаності громадян та підвищення правової культури суспільства в цілому. Розвинено підходи до розуміння самозахисту як форми захисту прав, що в сучасному суспільстві здатна стати ефективним заміником юрисдикційної форми захисту прав.

Для науковців, аспірантів, докторантів, студентів, практикуючих юристів та учасників договірних правовідносин.

УДК 347.4:347.12

© Покровська А. О.,
2024

ISBN 978-617-7934-33-1

© Вид-во «ЕКУС», 2024

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	4
Передмова	5
Глава 1	
САМОЗАХИСТ ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ.....	9
1.1. Історичні умови формування та розвитку самозахисту як форми захисту цивільних прав.....	9
1.2. Поняття, ознаки та функції самозахисту в договірних відносинах.....	26
Висновки до глави 1	62
Глава 2	
РЕАЛІЗАЦІЯ СПОСОБІВ САМОЗАХИСТУ В ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ	65
2.1. Умови та механізм здійснення самозахисту в договірних відносинах.....	65
2.2. Поняття та класифікація способів самозахисту в договірних відносинах.....	97
Висновки до глави 2	113
Глава 3	
ДЕЯКІ СПОСОБИ САМОЗАХИСТУ В ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ	117
3.1. Заходи оперативного впливу.....	117
3.2. Реалізація кредитором видів забезпечення виконання зобов'язань як способів самозахисту в договірних відносинах	146
3.3. Застосування мір цивільно-правової відповідальності як способів самозахисту в договірних відносинах	182
Висновки до глави 3	197
Висновки.....	203
Пропозиції з удосконалення чинного законодавства	208
Список використаних джерел	209

Перелік умовних скорочень

ЗУ –	Закон України
ЦК України –	Цивільний кодекс України
ГК України –	Господарський кодекс України
ЦК УРСР –	Цивільний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки

Передмова

Формування сталої правової системи законодавства України, стрімкий розвиток глобалізаційних процесів і правової обізнаності учасників цивільних відносин потребує втілення у правове середовище нових ідей та концепцій, що сприятимуть формуванню нових поглядів на захист прав та інтересів в договірних відносинах.

У сучасному світі договірні відносини є неодмінною складовою повсякденності. Фізичні та юридичні особи укладають договори для врегулювання різноманітних аспектів своєї діяльності, від купівлі-продажу товарів до надання послуг. Однак навіть за наявності встановлених договірних відносин сторони не застраховані від порушення своїх прав, внаслідок чого й виникають спори між сторонами.

Самозахист у договірних відносинах – це та форма захисту прав, що дозволяє сторонам договору оперативно захистити свої права та інтереси без звернення до юрисдикційних органів.

Кожна зі сторін договору має особливий інтерес у захисті своїх прав, адже завдяки його ефективному здійсненню має змогу уникнути можливих ризиків і втрат. Дослідження самозахисту в контексті договірних відносин допомагає розкрити різні механізми, способи та засоби, які сторони можуть використовувати для забезпечення своїх інтересів без звернення до юрисдикційних органів.

Сучасне правове середовище швидко змінюється, зі зростанням впливу цифрових технологій та глобалізаційних процесів на договірні відносини. Це створює нові виклики та водночас можливості для сторін договору, а дослідження самозахисту дозволяє розглядати нові аспекти цих змін. З огляду на це, самозахист дозволяє сторонам до-

говору ще і зберігати контроль над власними діями та рішеннями, вживати оперативні заходи для захисту своїх інтересів, не очікуючи втручання третьої сторони або судового рішення.

Водночас попри такі вагомні переваги самостійного захисту прав в договірних відносинах, чинне законодавство України містить лише одну статтю (ст. 19 ЦК України), присвячену самозахисту, в якій законодавець розміто окреслює особливості самозахисту, нівелює можливість його застосування в договірних відносинах, фактично зводячи його до вчинення фактичних дій у стані крайньої необхідності та необхідної оборони.

Дослідженню відповідної наукової проблематики так чи інакше присвятили свої праці багато вчених, серед яких: О. С. Іоффе, О. В. Дзера, І. О. Дзера, І. В. Спасибо-Фатєєва, І. Й. Пучковська, Л. М. Баранова, Р. В. Гринько, Т. М. Карнаух, В. Д. Андрійцьо, Т. В. Боднар, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова, О. І. Антонюк, О. О. Кот, І. М. Осолінкер, В. Л. Яроцький, Ч. Н. Азімов, Д. Д. Луспенник, М. В. Ус, Д. С. Спесівцев, Ю. В. Мартинюк, Г. О. Уразова, Р. І. Таш'ян та ін.

Разом з тим на сьогодні ґрунтовного дослідження потребують положення про комплексну реалізацію заходів оперативного впливу, мір цивільно-правової відповідальності та видів забезпечення виконання зобов'язання як способів самозахисту в договірних відносинах.

Дослідження з обраної тематики здатне зробити важливий внесок у покращення практики укладення та виконання договорів, полегшить роботу судової системи через закріплення правового обґрунтування здійснення механізму самозахисту та сприятиме подальшому розвитку правової обізнаності громадян. Це пов'язано з тим, що сучасні реалії договірних відносин потребують дієві оперативні механізми захисту, що можливо запровадити саме завдяки розвитку неюрисдикційної форми захисту прав.

Вищевикладене підтверджує актуальність дослідження, спрямованого на вдосконалення правових механізмів реалізації способів самозахисту в договірних відносинах.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні правової природи самозахисту в договірних відносинах, розробці механізму його оператив-

ної реалізації та утвердженні прав сторін договору в можливості ефективного захисту порушених прав без звернення до юрисдикційних органів.

Дослідження, результати якого описані в монографії, спрямовувалося на формування сучасного розуміння самозахисту в договірних відносинах і механізмів його реалізації, що насамперед зумовлено розвитком глобалізаційних процесів і правової обізнаності в суспільстві. Саме тому дослідження спрямовано на вирішення таких дослідницьких завдань:

- здійснення історико-правового аналізу становлення інституту самозахисту на теренах сучасної України, пошуку перших проявів самозахисту в нормативно-правових документах та звичаєвому праві минулих часів;

- визначення правової природи, ознак, функцій самозахисту на основі аналізу юридичної наукової літератури та судової практики України та зарубіжних країн;

- надання універсального розуміння поняття самозахисту в договірних відносинах, що здатне охопити всі складові його реалізації на практиці;

- дослідження способів захисту, які можуть реалізовуватися в порядку неюрисдикційної форми захисту прав;

- розроблення універсального механізму здійснення самозахисту в договірних відносинах з урахуванням різноманітності можливих способів самозахисту та шляхів їх реалізації;

- здійснення розгорнутої класифікації способів самозахисту в договірних відносинах;

- виявлення основних проблем реалізації способів самозахисту та формування пропозицій щодо шляхів їх вирішення;

- виявлення недоліків правового регулювання самозахисту в договірних відносинах в Україні та розроблення пропозицій з удосконалення законодавства у цій сфері на основі вивченого досвіду зарубіжних країн.

Варто зазначити, що в монографії досліджені лише окремі питання реалізації самозахисту в договірних відносинах, адже охопити весь обсяг проблемних питань, пов'язаних із застосуванням способів само-

захисту, просто неможливо. У монографії розглянуто власне авторське бачення реалізації способів захисту в межах такої форми захисту прав, як самозахист, з огляду на дослідження судової практики, поглядів українських та іноземних науковців. Посилання на судову практику для зручності читача оформлено у вигляді qг-кодів.

Авторка висловлює слова щирої вдячності своїй наставниці – докторці юридичних наук, професорці Ірині Йосипівні Пучковській, яка підтримала ідеї, весь час на шляху написання праці давала цінні поради й настанови, щиро підтримувала та вірила в успіх наукового дослідження. Рецензентам, кандидату юридичних наук, доценту Денису Сергійовичу Спесівцеву та кандидатці юридичних наук, доцентці Ірині Олександрівні Дзері, за увагу до монографії, наукову підтримку та слушні поради щодо удосконалення положень проведеного дослідження.

Авторка сподівається, що викладені в монографії положення наукового дослідження стануть у пригоді не тільки науковцям, аспірантам, докторантам, студентам, а й знайдуть свого читача серед учасників договірних цивільних відносин.

ГЛАВА 1

САМОЗАХИСТ

ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

1.1. Історичні умови формування та розвитку самозахисту як форми захисту цивільних прав

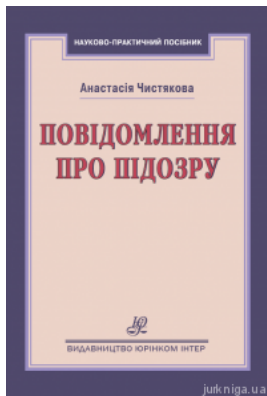

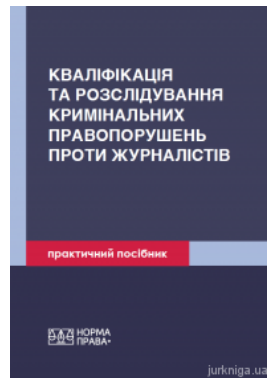
Природним бажанням кожної людини є прагнення до самостійного захисту своїх прав та інтересів від зазіхань інших осіб. Саме тому, виявляючи себе різними способами та з різною інтенсивністю, самозахист існував у всі часи існування суспільства. Це зумовлюється тим, що на ранніх стадіях розвитку цивілізації, у часи, коли ще не існувало правових інститутів, які б диктували правила поведінки, та державних органів, які забезпечували б захист цих прав, всі спроби захистити порушені права певною мірою були формою самозахисту. Як суспільне явище самозахист бере свій початок у звичаях первісного суспільства. Перші згадки про самозахист у його класичному розумінні з'являються ще в римському праві. Передусім мова йде про самоуправство – первісну форму захисту прав.

Відомий дослідник римського права Й. О. Покровський з цього приводу зазначав, що подібно до того, як у галузі кримінального права державна влада в найдавніші часи не втручалася у відносини між приватними особами та надавала можливість потерпілим покарати злочинця самостійно, так само й у сфері цивільних відносин найдавнішим способом здійснення та захисту прав було самоуправство: «Якщо особа з певних причин заволоділа чужою річчю або ж не сплатила боргу, то нічого не залишається, як самостійно та влас-

Книги, які можуть вас зацікавити

Повідомлення про підозру

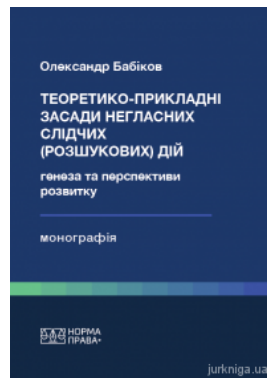
Кваліфікація та розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів

Форми та види вини у кримінальному праві

Моральна шкода: критерії і розміри відшкодування

Теоретико-прикладні засади негласних слідчих (розшукових) дій: генеза та перспективи розвитку

Реорганізація: доктрина, законодавство, практика застосування

Перейти до галузі права
Цивільне право та процес

[Перейти на сайт](#) →